

Flemming Born: Tegninger af usædvanlige menneskers fornemmelse for "deres" steder.

FORNEMMELSEN FOR STEDET

– usædvanlige menneskers kropslige viden om "deres" steder

Af Birte Bech-Jørgensen

Fornemmelsen for stedet er lagret i kroppen som en viden om, hvordan folk skal begå sig i de vante omgivelser. Det er en kropslig viden, der bygger på erfaringer med at gøre det samme tilpas mange gange til, at man kan gøre det igen uden at bruge nogen særlig opmærksomhed på det. Den kropslige viden er altså en praktisk viden, og den er upåagtet, dvs vi er ikke opmærksomme på den, den er der bare som den naturligeste sag i verden.

Fornemmelsen for stedet implicerer sanserne. Livslange erfaringer med at se og høre, lugte, smage og føle inkorporeres i den kropslige viden om steders kvaliteter. At steder således er i kroppen, forekommer ligeså naturligt, som at kroppen er et bestemt sted. I fornemmelsen for stedet forenes sanserne i en kompleks oplevelse af en fysisk og social omverden – i byer fx forenes på en gang synet af huse og butikker, hørelse af mennesker der går og lugt af bilers udstødning. Vi kan ubesværet skifte mellem sanserne, fx fra at høre trafikken til at lugte den. Vi kan ligeså ubesværet skifte opmærksomhed, fx fra fodgængerne på fortovet som uskrevne regler forhindrer os i at støde ind i, til gadetrafikken hvor opmærksomheden er rettet mod at gå over gaden uden at blive kørt over. Når vi bevæger os i byen, oplever vi i

strømme af sansninger, der ikke er mere upåagtede, end at vi på et øjeblik kan skifte til en mere fokuseret opmærksomhed på situationen.

Fornemmelsen for stedet implicerer også følelser, fx følelser af velbehag ved kendte steder eller ubehag ved fremmede steder. Et sted kan således symbolsk tillægges betydning som et hjem eller et tilflugtsted, hvilket er en metafor for, at her kan vi føle os trygge. Eller diskurser om stigende vold kan producere frygt for mørke steder. Eller frygt for fremtiden, for ikke at kunne klare sig og ikke blive accepteret kan resultere i frygt for at bevæge sig udenfor hjemmet eller lokalområdet. Folk kan konstruere symbolske grænser omkring et sted, der opleves som ens eget, og hvis stedet angribes, og grænserne overskrides, kan stærke følelser af vrede fremkaldes, og forsvaret kan være heftigt. Til forskel herfra kan folk, der rejser meget og folk, der bor i etnisk blandede byområder, opfatte steder som hybride og grænser som porøse. Fornemmelsen for stedet er altså ikke kun begrænset til et sted.

Fornemmelsen for stedet er imidlertid altid lokal i den forstand, at den 'finder sted' der, hvor kroppen er. Uanset om du er hjemløs i Aalborg, eller om du som turist er på vej mod Japan i et fly, er san-

ser og opmærksomhed rettet mod de omgivelser, som kroppen befinder sig i. Når vi befinder os i de vante omgivelser, er den viden, der gennem hele livet er blevet lagret i kroppen, tavs og upåagtet. Når vi derimod er ude i det ukendte, må den kropslige viden finde nye veje og måder at håndtere stedets betingelser på. Vi kommer nemt til at gøre noget, der er lidt ved siden af, sige noget, der er lidt forkert, opfatte det, der sker på en lidt anden måde, end det var ment, og vi ved med det samme, at alt ikke er, som det burde være. Hvis vi ikke lægger mærke til det, skal vi nok få det at vide, når andre hæver øjenbrynene, ser lige igennem os, vender ryggen til eller begynder at tale om noget andet. Vi bliver nervøse og usikre, eller vi forsvarer os. Nogle lever permanent i en lignende situation. Det er de hjemløse – og også andre usædvanlige mennesker, som fx sindslidende og misbrugere – der føler, de ikke hører til nogen steder. Deres fornemmelse for stedet er, at de ikke har en plads i samfundet, også selvom de lever midt iblandt os.

Folk der ved, hvordan de skal begå sig i hverdagslivets mylder af mennesker og ting, symboler og begivenheder, kan føle sig sikre. Sålænge stedet er velkendt, er det trygt, men det er aldrig kun velkendt. Der skabes orden og forudsigelighed i hverdagslivet, ikke bare gennem vaner og rutiner, men også gennem at skelne mellem velkendte og ukendte ansigter, symboler og begivenheder og gennem at afvise det ukendte. Dermed er det ukendte og uordentlige altid til stede som muligheder. Især i storbyer sker der altid noget uventet, storbymennesker kommer ustandseligt i situationer, hvor det ukendte og uordentlige er uafviseligt. Her bliver færdigheder i at skelne mellem det ukendte, der kildrer og er spændende og det ukendte, der fremkalder frygt, en væsentlig bestanddel af fornemmelsen for stedet.

I mødet med usædvanlige mennesker som hjemløse, sindslidende eller misbrugere, sættes denne skelnen ud af kraft og erstattes af en ambivalens. Mødet med dem kan være urovækkende, de repræsenterer mulige trusler mod en trang til sikkerhed. De minder om, at hverdagslivets

selvfølgelige orden kan være skrøbelig. Vi kunne selv være som en af dem, blive arbejdsløs, sindslidende eller hjemløs. Vi er ambivalente overfor dem, fordi de ligner os så meget, og alligevel er de så forskellige. De er urovækkende, men også fascinerende, fordi de i deres anderledeshed udfordrer de vante forestillinger om, hvordan vi skal leve. Og uden dem ville vi ikke kunne opleve os selv som normale, ligesom vi ikke ville kunne opleve trangen til orden i hverdagslivets mylder af kendte og ukendte mennesker og mulige begivenheder.

At fornemmelsen for stedet er en kropslig viden, illustreres tydeligt, når kroppen med største selvfølge følger bestemte ruter i bestemte tidsmæssige rytmer, fx mellem hjem, arbejde, børnenes institutioner og indkøbscentret. Det er ikke bare ruter indenfor en materielstruktur, men også ruter, der forbinder mennesker og knytter sociale netværk. At kunne følge disse daglige ruter uden hele tiden at være opmærksom på, hvor man skal gå hen, og hvem man skal møde, kræver at man besidder bestemte tids-rumlige kompetencer, som er oparbejdet, fordi man har gået eller kørt ad de samme gader og veje til de samme tider utallige gange, og fordi man er i stand til at tolke de tegn og symboler, der viser, hvor man befinder sig, og hvor man er på vej hen.

Når ruterne følges, er opmærksomheden diffus, den retter sig ikke mod noget bestemt. Men i det øjeblik der sker noget andet, end der plejer, fokuseres opmærksomheden, og stedet ses med nye øjne. At dispositioner for at følge de sædvanlige ruter nu korrigeres, siger noget om, at fornemmelsen for stedet ikke er formet en gang for alle, men kan ændres, selvom det går langsomt.

At følge bestemte ruter i bestemte tidsmæssige rytmer er temaet for den første af de følgende tre case, der beskriver forskellige former for fornemmelse for stedet. Først beskrives det, hvordan hjemløse i Aalborg ikke har et sted, de kan kalde deres eget. Til gengæld har de en praktisk viden om, hvor de skal gå hen hvornår, fx for at få mad og for at møde andre hjemløse i løbet af dagen. Men det er Finn, der er socialarbejder, som fortæller om den for-

nemmelse for stedet, han har opøvet gennem 23 års arbejde med hjemløse. Den anden og tredje case handler om Henrik og Nico, der bor på Vesterbro i København. Til forskel fra de hjemløse i Aalborg har de trods arbejdsløshed og perioder med boligløshed haft et sted, de kunne kalde deres eget, nemlig et projekt der hedder Sidegaden, som også ligger på Vesterbro. Henriks fornemmelse for stedet er på den ene side, at her kan han begå sig, og her hører han til, på den anden side at der er porøse grænser for stedet. Han er en kyndig aktør i det lokale sociale liv, og han kender udstødte og usædvanlige menneskers livsbetingelser og deres måder at leve med arbejdsløshed, manglende uddannelse og frygt for fremtiden. At den praktiske viden er lagret i kroppen, beskrives også i den tredje case, hvor Nico fortæller om, hvad han kalder 'et uheld her i gaden' i forbindelse med et forsvar for stedets symbolske grænser. Det er samtidig en beskrivelse af den ustabile balance mellem kaos og selvfølgelighed, som udstødte mennesker lever med hver dag.

Der er brugt en forskellig fremgangsmåde i de tre case. I første og tredje case har jeg prøvet at nærme mig selvfølgelige aspekter af fornemmelsen ved stedet ved at undersøge specielle tilfælde, nemlig først hjemløses færden i Aalborg og sidst det såkaldte 'uheld' i Sidegaden på Vesterbro. I den anden case har jeg forsøgt at gå mere direkte til det selvfølgelige ved at spørge til det, men det har været langt sværere at komme ind på livet af fornemmelsen for stedet med den metode.

Undervejs er den franske sociolog Pierre Bourdieu på banen med sin beskrivelse af den kropslige viden som en habitus, et sæt af dispositioner for at handle på bestemte måder i overensstemmelse med den position, den enkelte besidder i den sociale orden eller det sociale rum, som Bourdieu kalder det, og for at begå sig i forhold til andre der besidder lignende eller forskellige positioner.

Stedet kan nemlig også beskrives som et socialt rum, hvor enhver har en fornemmelse for sin position i forhold til andre. Det sociale rum finder et materielt og symbolsk udtryk i det fysiske rum, ligesom for-

nemmelsen for ens position i det sociale rum også kan udtrykkes i en fornemmelse for stedet.

Det kan også sige på den måde, at i fornemmelsen for stedet sammenknyttes subjektive følelser og fornemmelser med positioner i det sociale rum.

I. HJEMLØSE I DET SOCIALE RUM

Når en aktørs position i det sociale rum finder sit udtryk i det sted i det fysiske rum, hvor denne aktør er placeret, vil den, der omtales som 'uden tag over hovedet' eller 'uden fast bopæl', næsten ikke have en social eksistens (Bourdieu 1996:151). Sagt på en anden måde: hjemløses position i samfundet er tvetydig. Hjemløse lever midt iblandt os, men samtidig er han eller hun udenfor. Tvetydigheden markeres i det offentlige rum, hvor hjemløse opholder sig netop de steder, folk kommer til for straks at haste videre, såsom banegårde og bestemte pladser. Og hvis hjemløse henvender sig til myndighederne, har de ikke et sted at henvise til. Når de fx skriver sig op til en bolig i de almennyttige boligselskaber, har de ingen anden adresse end Herberget eller Forsorgshjemmet, og derfor får de ikke tilbud om en lejlighed, selvom de står for tur. I stedet kan de få tildelt en af de lejligheder, kommunen har anvisningsret til.

Men hjemløse kan have problemer med at beholde deres lejlighed, bl.a. fordi de ikke ved, hvad de skal gøre for at indrette sig. Hvad gør man fx, når man står i en helt tom lejlighed med sine to plastikposer med tøj i? Hvordan holder man den helt normale ensomhed i en almindelig lejlighed ud, når man er vant til at være sammen med andre hjemløse på herberger, forsorgshjem og natvarmestuer? Man inviterer fx andre hjemløse til at komme og bo hos sig – en hjemløs i Aalborg fortalte således, at sidst han havde fået en lejlighed, lå der pludselig 21 mennesker og sov på gulvet. De var bare mødt op, og de gik ikke igen. Naboerne klagede over uro og larm, og det varede ikke længe, før han blev smidt ud af lejligheden (Bech-Jørgensen 2003:122).

Ikke at have et hjem betyder, at man ikke hører til nogen steder. At vende hjem er en metafor for at have et sted, hvor man kan føle sig tryk. At hjemløse ikke har et sted at trække sig tilbage til, er en af grundene til, at de ikke føle sig trygge. Som Grøn-lænder-Carl sagde, da han lige havde fået en bolig i Skurbyen: "Man føler sig mere tryk ved at kunne sige: Det er mit. Her kan man lukke døren stille og roligt og lukke sig ind og så gå i seng." Mens det bedste ved at få tildelt en lejlighed for Anton var "at man har et sted at bo – et pænt sted at bo. Et sted at være." Et sted man ikke bliver jaget væk fra, og et sted man kan vende tilbage til (samme:22).

En anden grund til at hjemløse ikke kan føle sig trygge, er deres omgivelser. Det er tilsyneladende svært for folk at have usædvanlige mennesker tæt ind på sig. Folk i de områder, hvor hjemløse får tildelt en bolig, er ikke meget for at lade dem flytte ind, ligesom der som regel er nabo-klager, hvis der oprettes en institution for hjemløse, fx en social café eller en klinik hvor der udleveres antabus eller metadon. Folk der møder hjemløse – og andre usædvanlige mennesker – på gaden, konstaterer med et skævt blik, at her kommer en hjemløs. Det skæve blik er en måde at lægge afstand til den, hvis eksistens viser, at hverdagslivet aldrig er langt fra kaos, den der symboliserer nederlaget, den truende undergang. Den hjemløse ved af erfaring, at det skæve blik er en symbolsk markør af en afstand til det kaos, den hjemløse repræsenterer, og han eller hun undgår det skæve blik ved ikke selv at se folk på gaden i øjnene. Ikke at se på forbi-passerende, men at se lige forbi dem, er en måde at beskytte sig selv mod det afstandtagende blik.

En tredje grund til utrygheden er, at mange hjemløse lever i en underverden, hvor udbud og efterspørgsel på narko-markedet skaber kriser, konflikter og alliancer. Socialarbejderne kan mærke, når der er uro i byen, men de kender ikke denne verden indefra. Misbrug af stoffer gør hjemløse afhængige af pushere, og gæld til pushere gør dem til ofre for tæskehold, hvorfor nogle forsvinder ud af byen, for en periode eller for altid. For andre kan det

være en lettelse at komme i fængsel, hvor der er ordnede forhold, mad og varme. Hjemløse misbrugere er mere bange for pushere end for politiet.

Alt i alt er hjemløses position i det sociale rum tvetydig, de har knap nok en social eksistens. I det bymæssige rum markeres afstanden til dem både symbolsk og fysisk. Det bliver socialarbejdere i de frivillige sociale organisationer og de kommunalt ansatte opsøgende socialarbejdere, som forbinder dem med samfundet, og det bliver de lokale politikere, der har ansvaret for at tildele dem en bolig. I Aalborg er der alene i perioden 1997-2001 blevet oprettet 78 overnatningsmuligheder og botilbud, der søger at tage hensyn til hjemløses ustabile position i samfundet og til de individuelle ønsker, bl.a. en natvarmestue, en skurby, opgangsfællesskaber med sociale viceværter, og boliger på almindelige lejevilkår med 15 timers ugentlig støtte fra socialarbejdere i det første år.

Ruter og rytmer

I Aalborg Midtby har de frivillige sociale organisationer, Kirkens Korshær og Frelsens Hær, gennem næsten hele det 20. århundrede sørget for mad og varme til samfundets mest udstødte mennesker, bl.a. hjemløse, og har udført opsøgende arbejde blandt ensomme og syge pensionister, længe før det opsøgende arbejde blev udført af offentligt ansatte. Deres varmestuer og væresteder er blevet liggende midt i Aalborg, selvom byen har bredt sig ud over det omliggende land, og det er en af grundene til, at hjemløse aalborgensere har holdt til i midtbyen og stadig gør det. Hver dag følger hjemløse bestemte ruter mellem midtbyens væresteder og varmestuer. De har en fælles fornemmelse for tid og rum, en praktisk viden om hvor de skal gå hen hvornår, som ikke bare er en forudsætning for, at de kan klare sig, men i sidste instans også for at de kan overleve. Uden at se på uret ved de så nogenlunde, hvornår Frelsens Hær åbner for morgenmad i Mølleplads Centret, de ved, hvornår de kan købe frokost på Varmestuen på Østerbro, og hvornår Natvarmestuen i Korsgade

åbner for overnatning. Ikke alle følger de samme ruter og tidsmæssige rytmer. De fleste følges nogle stykker ad gangen, og de kender hinandens vaner. De har en fornemmelse for, hvor og hvornår de kan finde andre hjemløse, der på samme måde bevæger sig rundt i byen, ligesom de har en klar fornemmelse for, hvor de ikke skal gå hen, fx når de skylder penge væk, eller når tæskehold skaber uro i byen.

De hjemløses fornemmelse for stedet handler altså om, hvor de skal gå hen, men også om hvor de ikke skal gå hen. De har opøvet nogle tids-rumlige kompetencer, dvs. en kropslig viden om hvordan de skal begå sig på stedet, og hvad de kan opnå ved at følge bestemte ruter i bestemte tidsmæssige rytmer. Det er ikke bare ruter, der sætter dem i stand til at få mad og varme på kolde dage og nætter. Det er også ruter, der opretholder forbindelser, fx til småpushere der sælger stoffer, og det er ruter, som vedligeholder de skrøbelige netværk mellem hjemløse, der er opmærksomme på hinanden og tager sig af hinanden på trods af det daglige slid med at overleve som misbrugere. Og netop fordi de ved, hvor hinanden er, kan de også beskytte hinanden fx mod politiet eller mod pushere, der er ude og inddrive gæld.

Taktikker og strategier

Men deres fornemmelse for stedet består ikke kun af en kropslig viden, der mekanisk leder dem rundt i byen. De har også en vis årvågenhed, en opmærksomhed der er nødvendig for at improvisere i uforudsigelige situationer, for at beskytte sig og for at undslippe magten, hvadenten det er politiet, pusherne eller de forbipasserendes blikke. De må med andre ord forholde sig taktisk til deres omverden for at blive tålt, for ikke at blive jaget væk.

Med taktikker mener jeg 'de svages kunst', usædvanlige menneskers muligheder for at klare sig indenfor magtens områder. Her følger jeg den franske kultursociolog Michel De Certeau, der beskriver taktikker, idet han sætter dem op mod magtens teknikker, som han kalder strategier. Strategier, siger han, udøves af et subjekt, der har vilje og magt, fx en virksomhed, en by eller en videnskabelig institution. En strategi bemægtiger sig et sted, der kan beskrives som 'dens eget'. Dette sted bliver en basis for at skabe relationer til udenforstående. Det kan være konkurrenter, klienter, personer eller objekter der skal undersøges. Politisk, økonomisk og videnskabelig rationalitet, siger han, er konstrueret omkring denne model med et

subjekt, der bemægtiger sig et sted, og et objekt der udsættes for bestemte strategier, der er designede til at støtte subjektets magt. Strategier er budbringere fra den såkaldte 'realiteternes verden', forklædt som fakta, data og givenheder.

Taktikker, derimod, er de magtesløses måder at omgå magten. En taktik har ikke sit eget sted, den kan ikke lokaliseres til en bestemt institution. Den har ingen base, hvorfra den kan kapitalisere sine fordele, ekspandere og sikre sin uafhængighed. Taktikken tilhører den Anden, den der udsættes for de magtfuldes strategier. Netop fordi den ikke har et sted, er taktikken afhængig af tid, den lurder altid på særligt gunstige øjeblikke, hvor den kan gribe de muligheder, der byder sig. Selvom den vinder, kan den ikke beholde gevinsten. 'De svage', siger De Certeau, må altid vende ydre og fremmede kræfter til egen fordel. Taktikker er 'de svages' kunst. De handler om de små sejre over magten, hvadenten magten er en person, en institution eller bare tingenes orden, og sejrene vindes med smarte tricks, snedige manøvrer, sjove og intelligente måder at klare sig på (De Certeau, 1984:xix og 37).

Hjemløses taktikker affødes af, at de ikke har deres eget sted, men altid er i bevægelse. Når de gør ophold, er det som sagt på de steder, folk kommer til for straks derefter at gå videre, som fx banegårde og visse offentlige pladser. Her kan de så nogenlunde være i fred – så længe de selv er fredelige. Undervejs på de ruter mellem væresteder og varmetuer som de følger i bestemte tidsmæssige rytmer, må de være taktiske, dvs de må kunne improvisere, de må tilpasse sig uforudsete situationer, gribe de muligheder der byder sig, forsøge at vende tingene til egen fordel.

Hjemløses fornemmelse for stedet er, at de ikke hører til nogen steder, og at de er nødt til at forholde sig taktisk til deres omgivelser.

Tids-rumlige kompetencer

Det hører med til den praktiske viden, som de gode socialarbejdere udvikler, at hun eller han har en fornemmelse for stedet, hvilket i Aalborg vil sige så nogenlunde at

kende de hjemløses ruter og tidsmæssige rytmer og vide, hvor og hvornår de kan finde den hjemløse de søger, fx når en hjemløs har været så længe væk, at de begynder at spekulere på, hvor han er, eller fx når de skal give den hjemløse en besked eller noget medicin.

Finn fortæller om at lede efter den hjemløse, der har tuberkulose, og som skal have sin medicin en gang om dagen. Jeg spørger, hvordan han finder dem. Ja, siger han, man ved næsten ikke, hvordan man gør, man gør det bare. Man starter på Banegården, det er et godt sted at starte, der sidder altid nogle hjemløse. Hvis man ikke kender dem, kan man ikke altid se, at de er hjemløse. Men han kan kende dem, hvor han end møder dem. Der er noget ved tøjet, ikke fordi det er snavset, men det ser brugt ud på en bestemt måde. Der er noget ved ansigtsudtrykket, og der er den brugte plastikpose. Nogle drikker på Banegården, andre er der, fordi de er ensomme. Man spørger så en af dem, om han har set den, man leder efter. Men det har han ikke, det har han aldrig. Så går man ud af Banegården, og lige når man er gået ned ad trappen, så er der en, der lægger hånden på skulderen og siger: Han er dér eller dér. Så har de i mellemtiden snakket om, hvem der spurgte, og der er altid een, der kender Finn fra Skurbyen, og som siger, at ham kan de godt fortælle, hvor den hjemløse er. Eller de ringer 10 minutter efter ned til Skurbyen og fortæller det.

Man skal huske på, siger Finn, at der altid er en beskyttende ring omkring de hjemløse. De passer på hinanden, og de melder aldrig hinanden til politiet. Man skal være et kendt ansigt i byen, og de skal have tillid til én, hvis de skal fortælle noget om en anden hjemløs.

Hvis ingen ved, hvor den hjemløse er, tager Finn turen rundt om de små bøgehække på Banegårdspladsen. Der står bænke indenfor, og enten sidder der nogle og drikker, eller også ligger der nogle og sover på en bænk. Man kan ikke se dem, der ligger ned, med mindre man bevæger sit luksuslegeme ud af bilen og ind på pladsen, siger Finn. De bliver meget kolde af at sove på en bænk her om vinteren, det

er livsfarligt. Finn fortæller om Bente, der i går var blevet fundet uden for Banegården, hvor hun lå på fortovet, uden bevidsthed. En forbipasserende samlede hende op og kørte hende ud til Skurbyen. Hun var helt kold, og man kunne ikke mærke hendes puls. Finn var bange for, at hun var død eller snart ville dø. Den forbipasserende skulle hellere have kørt hende på skadestuen, men det var fint, at han havde kørt hende herud, sagde Finn. Han varmede dyner i tørretumbleren, den ene efter den anden, og pakkede hende hele tiden ind i en ny varm dyne. Efterhånden kunne han høre, at hun begyndte at trække vejret tydeligere. Hun vågnede op lidt efter lidt, og der kom mere liv i hende, da han spurgte, om han ikke skulle køre hende på Skadestuen, for det ville hun ikke. Hun protesterede højlydt, og han var lettet. Helt død var hun altså ikke. Så sov hun i Skurbyen om natten. Om morgenen fortalte hun, at nogen måtte have puttet noget i hendes øl på det værtshus, hvor hun sad og fik en øl, for hun havde ikke tømmermænd, som hun plejede efter en drukur. "Men hvorfor skulle nogen gøre det?" spurgte jeg. Jo, det var, fordi hun havde lånt 500 kr, og hun var kommet til byen for at betale dem tilbage, hun betalte altid de penge, hun havde lånt tilbage. Om morgenen da hun vågnede op i Skurbyen, opdagede hun, at de var forsvundet, dvs hun var blevet rullet. Men hun ville ikke have det meldt til politiet. Ingen hjemløs vil have politiet blandet ind i noget.

Tilbage til en af Finns ruter. Han er som sagt gået fra Banegården til bøggehækkene på Banegårdspladsen. Bagefter går turen somme tider ind i et værtshus, hvor Inga er værtshusholder, hun gør et stort socialt arbejde. Senere stikker Finn næsen ind i parkeringskælderen ved Brugsen på Budolfi Plads, og bagefter går han forbi cafeteriet Vanggården, hvor hjemløse ikke bare er velkomne, men hvor Finn også har en aftale om, at bestemte hjemløse kan få deres medicin, når de kommer for at spise. På den måde når vi længere ud, siger Finn. Til sidst kigger han ind i Natvarmestuen. Det er de steder, han plejer at lede, og han plejer at finde dem, han leder efter.

Han fortæller om Per, som tidligere har boet i Skurbyen. Han har drukket hjernen ud og er blevet dement som 24årig – han er nu 30 år. I dag drikker han kun cacaomælk. Da han boede i Skurbyen, gik han hver dag hen på Banegården. Han skulle have mange piller hver dag mod tuberkulose, og han skulle have dem i en bestemt rækkefølge. Det kunne godt være irriterende at sidde på Banegården og se ham langsomt, langsomt, langsomt tage den ene tablet efter den anden. En gang var Finn til kirkekoncert og havde glemt at slukke mobilen, men havde slået lyden fra. En af medarbejderne på Bøgemarkscenret, hvor Per nu bor, ringede. Hun vidste ikke, Finn var til kirkekoncert, hun troede, hun ringede til ham i Skurbyen. Hun var bekymret for Per. Kan du finde ham? Han har bestilt kylling til aften, han skulle gerne være hjemme til aftensmaden. Finn forlod kirkekoncerten og tog først ud til Skurbyen, så til Banegården hvor nogle vidste, at Per var taget ud til Herberget. Finn tog derud og satte ham på en bus, hvorefter han vendte tilbage til kirken for at samle familien op.

Det er værd at lægge mærke til, at Per vidste, hvor han skulle stå af bussen. Det havde han lært gennem at stå af samme sted mange gange. Han havde en fornemmelse for det sted, han skulle stå af, men han kunne ikke huske, hvad stedet hed. Hans praktiske viden om, hvor han skulle stå af, var indlejret i kroppen, måske som erfaringer for hvor lang tid han havde kørt med bussen, måske som synsindtryk af de steder bussen var kørt forbi, lys og skygger, højden på bygninger, træer, buske og hække.

Man ved noget om de hjemløse, som man ikke ved, at man ved, siger Finn. Han kan altid finde de hjemløse, han søger. Han ved ikke bare, hvor han skal lede, han ved også, hvem han skal spørge, socialarbejdernes mobiltelefon er uundværlig. Og han har sine metoder, en af dem er udelukkelsesmetoden. Fx ved han, at en af de hjemløse ikke kommer hos en købmand i Danmarksgade, fordi han er blevet taget i at stjæle i den butik. En anden kan af samme grund ikke komme i Superbrugsen på Østerbro. Der leder han så ikke. Der

kan også være spor efter dem, fx en kirsebærvinflaske i en affaldskurv. Han lægger mærke til mest, når han går. Også Finns viden er en kropslig viden.

Finn har – som de hjemløse – opøvet nogle tids-rumlige kompetencer. Han har et sted at udgå fra, som er Skurbyen. Han har en vilje til at ændre på forhold, som han skønner er dårlige for den hjemløse, fx at den hjemløse ikke får medicin mod tuberkulose eller epileptiske anfald. Han har altså magt til at hjælpe, og han udøver denne magt. Han lægger sine strategier for, hvordan han bedst kan følge de hjemløses ruter og rytmer, han ved, hvor han skal gå hen, og hvor han ikke skal gå hen. På vejen knytter han sociale bånd og skaber eller vedligeholder netværk. Han 'kan stedet', og han kan det ovenikøbet i et dobbeltperspektiv: Fra den ene synsvinkel ser han stedet med hjemløses øjne, han følger dem fra Banegården til værtshuset til den forretning, de køber deres varer i. Fra den anden synsvinkel ser han stedet med sine egne øjne. Han lægger mærke til spor efter de hjemløse, og han ved, hvem han skal spørge, hvis hans egen viden ikke slår til. Finn skaber sin fornemmelse for stedet, når han ser det med et dobbeltblik

Kropslig viden

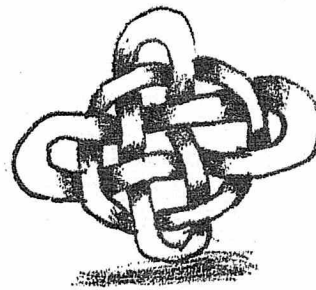
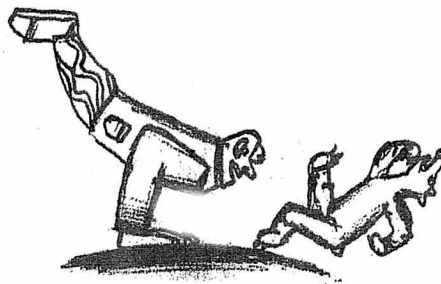
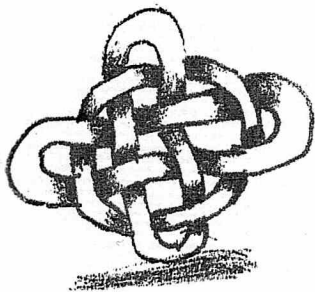
At Finn lægger mærke til mest, når han går, betyder at hans kropsbevægelser er sammenføjede med hans viden om de hjemløses ruter og rytmer. Kroppen er ikke bare en maskine, der blindt adlyder bevidsthedens ordrer. Når han går, reagerer han kropsligt på de spor, som den hjemløse har efterladt. Hans kropsbevægelser er afstemt efter hans viden om, hvor han skal lede, og hvad han skal lede efter. Dertil kommer, at når han går, kan han nå at opfatte langt mere af det, som han ved, han skal lede efter, end når han kører i bil. Han ser flere detaljer, han foretager en lang række upåagtede valg mellem, hvad han skal lede efter, og hvad han lige så godt kan overse, han fortolker og improviserer. Med andre ord: viden og handling er sammenføjede i kroppen.

23 års arbejde med og kendskab til hjemløses måder at klare sig på har sat

sine spor i kroppen. Dem kalder Bourdieu for dispositioner. Kroppen har, siger han, i løbet af livet tilegnet sig 'et system af dispositioner' for at handle på bestemte måder, i overensstemmelse med de daglige regelmæssigheder. Ifølge Bourdieu har kroppen den biologiske egenskab at være åben overfor verden og dermed udsat for verden. Kroppen modtager, via sanser og hjerne, indtryk fra verden. Den er sat på spil i verden. Den risikerer følelser, og ingenting, siger Bourdieu, er mere alvorligt end følelser, som berører kroppen langt ind i dens inderste organer. Kroppen risikerer at blive såret, at måtte lide, ind imellem risikerer den også livet. Derfor er den nødt til at tage verden alvorligt, og derfor er den i stand til at tilegne sig disse dispositioner for at handle på bestemte måder (Bourdieu 1999:146). Kroppen er altså positivt disponeret overfor verden, og det som umiddelbart kan ses, føles og fornemmes i den. Kroppen socialiseres til at respondere på verdens regelmæssigheder. Idet den håndterer de materielle og kulturelle eksistensbetingelser, den befinder sig i, lader den sig påvirke af dem. Kroppen bliver mærket af de måder, hvorpå den håndterer hverdagslivets økonomiske, sociale og kulturelle betingelser.

Når kroppen er blevet påvirket af de daglige regelmæssigheder og har tilpasset sig dem, bliver verden forståelig, 'umiddelbart udstyret med mening'. Det bliver muligt at foregribe det, der skal ske, uden at tænke over hvert et skridt man tager. Den kropslige viden sikrer en praktisk forståelse af verden, som er helt forskellig fra den bevidste forståelse, som vi plejer at forbinde med viden. Det er en viden, der konstrueres ud fra erfaring med situationer, der opleves den ene gang efter den anden, og den kan, som Bourdieu siger, revideres eller forkastes, dersom disse erfaringer gentagne gange har vist sig fejlagtige (Bourdieu 1999: 141-42).

Hver enkelt aktør har en praktisk, kropslig viden om sin position i den sociale orden – eller det sociale rum som Bourdieu kalder det – en fornemmelse af at høre til, som Goffman kalder 'a sense of one's place'. Det er en fornemmelse, der styrer de handle måder og den praktiske viden, der

er forbundet med denne position. Den praktiske viden kan også tage form af kropslige følelser, fx ubehag når vi føler os malplaceret, eller velbefindende når man har fornemmelsen af at være på sin rette plads, og den finder sit udtryk gennem væremåder som fx at vi rødmer af generthed, ryster på hånden når vi er nervøse, eller vælger det sprog vi synes hører til stedet eller situationen. Uden at lægge mærke til det eller ville det, undgår eller tilpasser vi os bestemte former for praksis.

Dette system af dispositioner for at handle ud fra en upåagtet kropslig viden om, hvad der skal gøres, kalder Bourdieu for habitus. Habitus er en kropsliggjort og kognitiv fornemmelse, ikke bare for stedet, men også for ens position i det sociale rum. Uden at lægge mærke til det kender enhver sin position i forhold til andre positioner i det sociale rum, altså, om man er overordnet, underordnet eller indtager en mellemposition, om man er udstødt eller integreret. At habitus således inkorporerer den sociale ordens strukturer, medvirker til at genskabe disse.

Det betyder, at fornemmelsen for stedet er mere end kun én persons følelse af at høre hjemme eller ikke høre hjemme. Fornemmelsen for stedet er også social og dermed indspundet i lokale magtforhold. Alle steder fortolkes fra særlige sociale positioner, og der er særlige sociale grunde til, at de fortolkes på bestemte måder. Fx fortolker hjemløse stedet ud fra den sociale position, at de ikke hører til nogen steder, og deres habitus er bl.a. struktureret af, at

de derfor må forholde sig taktisk til deres omgivelser. Mens socialpædagoger fortolker stedet ud fra både deres eget og de hjemløses position, altså i et dobbeltperspektiv, og deres habitus er bl.a. struktureret af, at de forholder sig som hjælpere af disse usædvanlige mennesker.

Det er vigtigt, at habitus ikke bare er et gentagelsesprincip, den er ikke bare en vane. Der er forskel på habitus og *habit*. Habitus indeholder også et generativt princip. Indenfor visse grænser er habitus inventiv og improviserende, siger Bourdieu. Og når strukturer forandrer sig, ændres erfaringerne og dermed også habitus. Men det går langsomt (Bourdieu 2002: 29-31). Habitus beskriver altså også en strukturel træghed, idet dens dispositioner for at handle på bestemte måder kun langsomt ændrer de materielle og kulturelle strukturer, som habitus selv er struktureret af. Habitus beskriver, at også i et samfund som det post-traditionelle, hvor forandringer ustandseligt hvirvler selvfølgeligheder op fra den dunkle orden, de er indlejret i, er der en vis træghed og selvfølgelig symbolsk orden.

II. EN KYNDIG AKTØR PÅ VESTERBRO

Skal den gode socialarbejder 'kunne stedet', have opøvet en habitus der handler om en fornemmelse for stedet, for dets tidsrytmer og for det lokale sociale liv? Det mente forstanderen på Settlementet, Johs. Bertelsen, da han sammen med et ansættelsesudvalg ansatte en ung mand, Henrik, som leder af et tre-årigt projekt 'Alko-hold-op'. Henrik

havde boet på Vesterbro i København hele sit liv, havde gået i den lokale skole og var gået ud af den så tidligt som muligt, havde ikke fået arbejde eller uddannelse, havde drukket tæt i mange år, men havde på ansættelsestidspunktet ikke drukket i tre måneder.

Projektet var placeret i en nedlagt butik i Saxogade, som er en sidegade til Istedgade. I Saxogade er 10-11 andre nedlagte butikker blevet sat i stand og indrettet til beskæftigelsesprojekter, og Henrik havde været med til at indrette butikkerne fra starten. De bliver hver især drevet af en leder, nogle midlertidigt ansatte og nogle frivillige. Det samlede projekt kaldes Sidegaden (Bech-Jørgensen 2001 og Bertelsen 1991). Det var Henrik, der først fik mig til at reflektere over kroppens betydning for hverdagslivet. Han beskrev, hvordan han havde fyldt kroppen med spiritus og stoffer, og hvordan han i en periode havde tabt 15 kilo på kort tid, så han var så svækket, at han knap kunne bevæge sig hen til købmanden efter spiritus. Det var en total virkelighedsflugt, han dengang var i gang med, sagde han, og han nærmede sig, hvad han kaldte den ultimative endestation. Misbruget nedbrød hans krop, men det var også gennem at bruge kroppen, bl.a. til at spille fodbold og tage på lange cykleture, han kom på fode igen. Som leder i projekt 'Alko-hold-op' brugte han den samme metode, altså sportslige aktiviteter, til at dæmpe misbruget blandt den gruppe af unge arbejdsløse mænd, de såkaldte 'gamle rødder', der deltog i projektet. Han viste sig at besidde et pædagogisk naturtalent, og han var, hvad Giddens kalder 'en kyndig aktør' på Vesterbro. Projektet var usædvanlig vellykket i de tre år, det varede.

Da jeg interviewede ham i 1997, gav han mig det indtryk, at han var vokset sammen med gaden, stedet og bydelen. Mit indtryk forstærkedes siden af, at han rejste væk fra Vesterbro et par gange, men han vendte hver gang tilbage. Den ene gang var han på en lang rejse rundt i Nordamerika, hvor han, som han sagde, fik prøvet sig selv af, fordi dér var der ingen trykthed nogen steder. Den anden gang rejste han væk i forbindelse med en ud-

dannelse. Da jeg interviewede ham nu, fem år efter, måtte jeg til dels revidere mit indtryk, for han mente selv, at han kunne bo andre steder, fx i et lille hus på landet. Men foreløbig ville han blive boende i sin andelslejlighed, for til foråret havde han betalt, hvad han skyldte på den, og "det er første gang jeg har haft noget i mit liv."

Udsatte på Vesterbro

Vesterbro er blevet en bydel under forandring, fortalte han. Der er mange ældre vesterbroere, der begræder, at det gamle sammenhold, det er væk. Den gamle arbejderkultur og bydel er ved at forsvinde, sagde han, men han synes, det er positivt, fx at der bliver flere småbørnsfamilier, det er sådan en tilbagevending, faktisk, til 70'erne. Der kommer flere unge herinde. Som man kan se her i Istedgade – caféerne skyder op alle vegne. Der er kommet et andet liv. Det er mere mangfoldigt nu end før i tiden. Og det er ikke, fx fordi der er kommet udlændinge til, men der sker i det hele taget mange flere ting, det er blevet en mere kulturel bydel. Og så kan han godt lide, at lejlighederne bliver forbedret.

"Det der selvfølgelig er bagsiden, set fra mig, det er, at mange af de grupper der har haft sværest ved at klare sig, de har ikke mange chancer på Vesterbro. Det er blevet så dyrt at bo her. Det er et minus ved det. Det er blevet sværere at være en udsat gruppe herinde."

Flere af Henriks venner blandt de 'gamle rødder' har måttet flytte, og de er ikke de eneste. Mange af Vesterbros beboere, hvis familie har boet i bydelen i generationer, er gennem årene flyttet til andre bydele, ligeså snart de har haft økonomiske muligheder for det (Bech-Jørgensen, 2001). De økonomisk underprivilegerede er blevet tilbage og har knyttet deres egne venskaber og sociale netværk. Men med byfornyelsen i 1990'erne og lejeboligernes ændringer til ejer- og andelsboliger er boligudgifterne blevet for høje for disse beboere, på trods af en særlig boligsikring der over en årrække gjorde det muligt at blive boende. Deres position i det sociale

rum passer ikke til ejendomspriserne. Mange er flyttet til billigere lejeboliger, bl.a. i Sydhavnen.

Vesterbro er blevet gentrificeret, eller med nogle af de 'gamle' vesterbroeres egne ord: 'Vesterbro er blevet en mondæn bydel'. Det gennemsnitlige uddannelsesniveau er steget, og det samme gælder indtægtsniveauet. I sammenligning med København som helhed er der en større andel på Indre Vesterbro, der har en uddannelse udover grundskoleniveau. Og den gennemsnitlige bruttoindkomst er steget mere på Vesterbro end i det øvrige København, hvilket ikke bare skyldes de nytillflyttede beboere, men også at nogle af de mest udsatte og usædvanlige mennesker er flyttet. At Vesterbro anses for at være en multikulturel bydel, skyldes især Istedgades mange caféer, restauranter og butikker med forskellig etnisk baggrund, men der er ikke flere indvandrere på Indre Vesterbro end i København som helhed. Med sin centrale beliggenhed, mange kulturelle tilbud og tæt befolkede gadeliv er Vesterbro noget af det tætteste, vi kommer på 'metropol-livet' i Danmark (Henriksen 2002).

Henrik kan godt lide, at der er plads til alle, og han har det fint med de indvandrede, hvis familier bor i de nyere almennyttige boligområder med større lejligheder. Der kommer mange i Settlementet, børn der leger og dyrker sport, unge piger i pigeklubben, kvinder der lærer dansk. Settlementet er et af de steder, hvor man gør noget for at integrere dem. Men han ved af erfaring, både fra sig selv og andre, at det kan være svært at overleve, fordi det er blevet så meget dyrere at bo her.

At lægge mærke til stedets selvfølghed

Alt dette vidste jeg godt. Men jeg vidste ikke, hvad der gjorde bydelen og gaden til 'hans' sted. Det er ikke nemt at stille spørgsmål til det, for det er upåagtet og derfor vanskeligt at sætte ord på. Man lægger ikke mærke til det velkendte, det man har indrettet sine vaner og daglige rutiner og dermed sin krop og sit bevægelsesmønster efter, før man fx har været væk fra det og har prøvet at indrette sig efter et andet sted og ladet sin krop følge

nye daglige ruter. Det anderledes får det velkendte til at træde tydeligere frem, man ser på det kendte med den udefrakommendes øjne. Alligevel ser man ikke alt det velkendte, der er stadig noget, der er så indgroet, at man ikke lægger mærke til det, og hvis andre gør opmærksom på det, forekommer det at være ganske naturligt, nærmest ligeså naturligt som at trække vejret, ikke noget man behøver at lægge mærke til. I forsøget på at nærme mig dette 'naturlige' og hverdagslige, som jo er kulturelt, sagde jeg:

"Det er det der med: man går hen ad gaden, man ser husene, man genkender dem, de er stadig lige så høje, som de altid har været, i hvert fald mens man selv var så høj, som man er nu. Og man hører færdslen, og man ved lige nøjagtigt, hvor hurtigt man kan gå over Istedgade, og hvor langsomt bilerne kører her. Man har en hel bys rytmer i sig. Og det ville være dejligt, hvis du kunne sige noget om det, for det ville jeg så gerne høre."

Henrik: "Ja. Jeg har altid opfattet Vesterbro som en form for landsby. Man kan godt se nogle steder på indre Nørrebro, der er det på samme måde. Det er som en landsby. Fordi man bor tæt, og der er mange, mange butikker alle steder. Der er ikke langt mellem husene, de her triste boligblokke, de er her ikke, det er sådan mere et intimt miljø i en eller anden forstand, eller en intim bydel. Og selvom det ikke er meget, efter hvad jeg hører fra andre steder i landet, så har vi altså også vores små parker osv osv. Det synes jeg er dødlækkert. Og den her intimitet, den kan jeg godt lide. Og så er det rigtigt nok, byens puls, byens rytmer, dem optager man lige så snart man kommer hertil. Og så kan jeg godt lide de her initiativer der har været i gang i de sidste år med at prøve at gøre Vesterbro grøn og føre noget mere økologi ind. Jeg ved sgu ikke hvad jeg mere skal sige om det. Og det er fordi jeg ikke har boet så mange andre steder end her, så jeg har ikke så meget at sammenligne det med."

Henrik bruger landsby-metaforen til at beskrive de kvaliteter ved Vesterbro, som han sætter pris på: den befolkningsmæssige tæthed, intimiteten og de mange butikker. Selvom han slutter sin beskrivelse med at sige, at han ikke har så meget at sammenligne med, fordi han ikke har boet så mange andre steder end på Vesterbro, så fremhæver han Vesterbros kvaliteter ved at sammenligne dels med en bydel der ligner, nemlig Nørrebro, dels med triste boligblokke hvor der er langt mellem husene.

Henrik er en god fortæller. Når jeg spørger ham om noget, han ikke var helt forbedret på, er der først en lille pause, hvor han i bogstaveligste forstand tygger på ordene, som om han er i gang med at vælge, hvilke ord der bedst udløser en fortælling. Herefter kommer en tæt beskrivelse, tæt i den forstand at den kredser omkring et emne, i dette tilfælde intimiteten, og beskriver det fra forskellige sider. For mig at se har han gjort den vigtige iagttagelse, at man kan beskrive noget, man har på fornemmelsen ved at sammenligne forskelle. Det kan være forskelle, han selv har oplevet, eller forskelle han har hørt om. Når Henrik beskriver de triste boligblokke, hvor der er langt mellem husene, er det ikke for at beskrive fx forstadslivet, men for at kunne sige noget om hverdagslivets mangfoldighed og intimitet på Vesterbro. Måske er denne forskel konstrueret til lejligheden, men det er i og for sig ligegyldigt, for hensigten er at beskrive noget, Henrik har på fornemmelsen, men som er så selvfølgelig, at han først kommer i tanker om det, mens han beskriver, hvad det er forskelligt fra. Han har en udtalt fornemmelse for noget, men det er talestrømmen, der så at sige frigør det selvfølgelig fra dets indlejring i fornemmelsen for stedet. Han har ikke først tænkt, at nu skal han sammenligne med en forstadstristesse for at kunne beskrive fx Vesterbros mangfoldighed og intimitet. Intentionen var at beskrive stedet, og sammenligningen dukkede op, mens han talte, og den gjorde det muligt at beskrive noget, han ikke havde lagt mærke til, at han vidste. Først bagefter vidste han, hvad det var, han faktisk vidste.

Altså: Til forskel fra forstædernes triste

boligblokke, hvor de store grønne arealer, der var tænkt som et alternativ til baggårdene i de tætbefolkede brokvarterer, ser ud til at være blæst fri for et socialt liv, fremtræder Vesterbro nu som en intim bydel med et mangfoldigt socialt og kulturelt liv. Og til forskel fra før byfornyelsen fremtræder Vesterbro nu som en mere grøn bydel, der er træer og blomster, og der udfoldes økologiske bestræbelser i de tidligere så tæt bebyggede og skumle baggårde.

Henrik har ikke boet fast andre steder end på Vesterbro. Fra han var barn, har han tilpasset sig Vesterbros tidsmæssige og sociale rytmer, de er groet ind i hans krop. De har skabt ham, og han har skabt dem, stedet er i kroppen, og når han har været væk og vender tilbage, falder hans krop i ét med byens puls.

Birte: "Men er det sådan, at du føler dig bedst til mode her – så at når du fx kommer et andet sted hen, så ved du ikke rigtig, hvordan du skal gøre, for du er ikke vant til at være der, og så er det en lettelse at komme tilbage her. Eller noget i den stil. Har du den fornemmelse?"

Henrik: "Nej, ikke så meget mere. Tidligere hvor jeg var mere tryghedssøgende, ja! Helt klart. Helt klart. Da var det bare sådan, at lige så snart man kom over grænsen til Vesterbro: 'Så, nu er jeg hjemme igen, juhu'."

Hvor det tidligere i interviewet gjaldt forskellen mellem, hvad Henrik kaldte triste boligblokke og intimiteten på Vesterbro, og hvor ensformighed blev modstillet mangfoldighed så denne blev fremhævet positivt, dér gælder det nu hans eget liv. Der er, siger han, en væsentlig forskel mellem før i tiden og nu:

"Hvor jeg før i tiden bare kom nede i Saxogade, hvor jeg var ansat i Sidegaden, og det var et lille lukket sted. Jeg kom dernede, og det var mit sted. Og i dag, hvor jeg har fået uddannelse forskellige steder og har fået venner ude i byen og besøger min familie mere, som bor rundt omkring, så er det klart, så spreder man sig mere."

Jeg spørger, hvordan det kan være. Er du blevet ældre? Hører det din alder til?

“Måske min alder, måske også fordi jeg var mere usikker dengang. Det tror jeg har meget med det at gøre. Altså, jo mere udsat og usikker man er, jo mere klynger man sig til det man har. Og det kan så være fællesskaber, og det kan være steder, og det kan være begge dele. Det tror jeg. Man lukker sig mere om sig selv, jo mere udsat man føler sig.

Jeg har i hvert fald selv tidligere følt mig meget angst og følt mig meget utryk, overalt, altså. Så var der da lige de der små oaser, jeg havde, hvor jeg kom til daglig. Der kunne jeg så føle trygheden, ikke. Det var så i fællesskabet, og så måske også på lidt større plan, her på Vesterbro, udenfor, hvor man kendte hver en gade, og så videre og så videre. Og det tror jeg gælder for de fleste mennesker, at man har det på den måde.”

Frygt i byen

Steder tillægges betydninger, og de vækker følelser. Henrik kom i Sidegaden, og det var hans sted. Her følte han sig godt

tilpas, dels fordi han var blandt ligesindede, som han kendte godt, dels fordi stedet betød noget for ham. Han tillagde stedet betydning som en oase, hvor han ikke behøvede at frygte den omverden, han følte sig udsat og usikker i, og som han lukkede ude, når han lukkede sig om sig selv og sin verden, dvs Sidegaden og fællesskabet blandt ‘de gamle rødder’.

At Henrik følte sig hjemme på Vesterbro, er en metafor for at opleve en vis sikkerhed i hverdagslivet. Når man kender et sted godt, kan man føle sig sikker, man behøver ikke hele tiden at tænke over, hvad man skal gøre eller ikke gøre. Man gør det, man er disponeret for, dvs. det man er blevet socialiseret til at gøre, og det ens krop har tilpasset sig gennem årene. Samtidig er der noget andet, man kunne have gjort, som man ikke gør, nemlig det man ikke plejer at gøre på stedet, det som er dårligt af en eller anden grund, eller det man er bange for.

Det betyder, at det ukendte og det uordentlige altid er til stede som en mulighed. Men hvad der opfattes som ukendt og uordentligt eller som et problem, er afhængigt af den position, de enkelte indtager i stedets sociale og symbolske orden. I en bydel som Vesterbro lever beboere, der besidder forskellige positioner, således med former

for sikkerhed og usikkerhed, tryghed og frygt, der er forskellige, svarende til deres position.

Når der spørges til, hvilke problemer vesterbroerne oplever som de største, så ligger 'bestemte grupper', som er narkomaner, prostituerede og alkoholikere i toppen. Herefter følger trafikforhold, mangel på grønne områder, en snavset bydel, kriminalitet og andre følgegener fra disse 'bestemte grupper' (Henriksen 2002:10). Men det er altså udsatte og usædvanlige mennesker, som står øverst, og som hermed inddæmmes, afgrænses og udpeges som det største problem.

Dette er en af mange måder at synliggøre nogle af bydelens mellem menneskelige magtforhold. De udøves gennem de bymæssige strategier, der sigter mod at fordrive de usædvanlige mennesker, som fremkalder en diffus angst for uorden og dårligdomme, og hvis kroppe minder om, at livet er skrøbeligt. Strategierne sigter i stedet mod at konstruere et problemfrit og ordentligt hverdagsliv. Man skal ikke mere møde prostituerede, narkomaner og fulde folk, snavset skal væk fra gaderne, bilernes larm skal dæmpes. Fornemmelsen for stedet handler også om et behov for orden, en trang til orden. Det formidles gennem den almindelige hverdagssnak på caféer og i andelsboligforeningsmøder – en snak som ingen føler sig som ophavsmand til, men som alligevel samler sig og bliver til diskursive formationer gennem blandt andet undersøgelser, artikler i lokalbladet og annoncer fx fra Byudviklingscentret om at få tyveknægte og narkomaner væk fra bydelen. Og disse diskurser om 'den Anden' – den prostituerede, narkomanen, den psykotiske – er potente. De får virkninger.

For det første får de virkninger på bydelens åbenhed. Hvor den direkte adgang til bydelens baggårde tidligere var en selvfølge, er den nu en undtagelse. Så godt som alle opgange er blokeret af dørtelefoner, der kontrollerer adgangen til trappen, gården og lejlighederne. En enkelt gade ved Hovedbanegården er afspærret med hegn og lås, og det samme gælder området ved Maria Kirkeplads, hvor narkomanerne opholder sig. Disse tiltag udgør en frygtens

materielstruktur, og den giver vesterbroerne en følelse af tryghed og sikkerhed i de private rum, mens de offentlige rum ønskes rensset for alt, der kan bringe uorden i denne følelse.

For det andet får de virkninger på de mennesker, diskurserne handler om. De isolerer sig, enten i lejligheder, på værtshuse eller – som vi snart skal se – i klubber eller væresteder. Og deres frygt bliver gjort tavs eller marginaliseret. Det er frygt for ikke at have råd til at blive boende i lejligheden, frygt for hjemløshed, for fremtiden, for ikke at kunne forsørge deres børn, for ikke at blive accepteret, for politiet og socialkontoret.

At deres frygt bliver gjort tavs og marginaliseret er udtryk for, at den ikke hører hjemme i den lokale sociale orden, og at det er den dominerende diskurs om, hvem og hvad der må frygtes, der privilegeres, i og med at den får indflydelse på ændringer i bydelen.

For det tredje kan diskurserne derfor få en segregerende virkning, dels på de boligområder udsatte mennesker må flytte til, når huslejerne stiger, dels på bydelen Vesterbro hvis kulturelle mangfoldighed indsnævres.

En ændret habitus

Steder fortolkes altså fra særlige sociale positioner. Unge i en marginaliseret position kan afgrænse sig overfor de livsbetingelser, der gør dem usikre, ved at fortolke et bestemt sted som deres eget, som et hjem eller som et tilflugtsted. Tidligere fortolkede Henrik stedet fra en udsat og usikker position. Han beskrev sin sociale position ved at sammenligne rødderne i Sidegaden med marginaliserede unge med indvandrerbaggrund. De unge i dag, sagde han, får ikke lov at leve på gaden som arbejdsløse, sådan som vi gjorde. Derfor forandrer fællesskaberne sig. De er slet, slet ikke de samme som dem, jeg voksede op under, fortsatte han. De er helt anderledes. I dag ser man mest den slags fællesskaber blandt udlændinge:

"Det hænger også sammen med, at det er dem, der er minoritetsgrupperne i

dag. Det var vi dengang, men det er de i dag. Det er dem, der står nederst i køen, når det gælder om at komme på uddannelse og arbejde. Så hos dem ser man måske mere de her subkulturer, end man gør hos danskere.”

Men Henriks habitus har forandret sig, bl.a. fordi han har fået nye erfaringer gennem at uddanne sig og bevæge sig væk fra Vesterbro. Samtidig har Vesterbro forandret sig, og dermed har også de lokale betingelser for hans hverdagsliv, hans måder at håndtere disse på og hans fornemmelse for stedet forandret sig. Selvom Vesterbro har sin egen, helt specielle historie, er bydelen ikke et afgrænset sted, men tværtimod forbundet med såvel sine nærmeste omgivelser som andre steder i verden. Den etnisk blandede befolkning, indvandrerbutikker og restauranter skaber forbindelser til steder overalt i verden, og de forskellige sprog man hører på gaden, gør disse forbindelser konkrete og nærværende. Som den engelske kulturgeograf Doreen Massey foreslår, er steder hybride, blandede og sammensatte af forskelle, og det gælder ikke mindst Vesterbro. Vi skal, siger Massey, tænke på steder som åbne og porøse og som produkter af forbindelser til andre steder, snarere end afgrænsede områder, der er afskåret fra verden udenfor (Massey 1995:67). Det er også sådan, Henrik er begyndt at tænke om Vesterbro. Sidegaden er ikke mere 'et lille lukket sted'. I dag kommer han mere rundt udenfor Vesterbro, og især den langvarige rejse til Nordamerika satte det hjemlige ind i et globalt perspektiv. Hans fornemmelse for stedet er ikke længere begrænset til Vesterbro og Sidegaden, han har åbnet sig overfor andre steder, han har været i forbindelse med.

III. ET FORSVAR FOR STEDET

Når fornemmelsen for stedet bliver truet, kan der opstå en særlig situation, som kroppen responderer på 'helt af sig selv', ukontrolleret og uberegneligt. Det kan også siges på den måde, at i særlige situationer gør kroppen med os, hvad den vil. Kroppen agerer ikke altid i forhold til de

daglige regelmæssigheder. Habitus kan forholde sig inventivt og fleksibelt til en særlig situation, men den kan også tage fejl, blive forvirret og miste fornemmelsen for situationen. Det er i de situationer, det bliver tydeligt, hvor tæt ethvert hverdagsliv er på kaos, og det gælder ikke mindst udsatte og usædvanlige menneskers hverdagsliv.

Nico fortalte om, hvad han kaldte et 'uheld her i gaden'. Det er i dag omkring 15 år siden, og Nico er for flere år siden flyttet væk fra Vesterbro, hvor uheldet fandt sted, så historien kan nu fortælles med en vis distance. Den fortælles ikke så meget på grund af dens dramatiske forløb, som fordi den beskriver dels et tilhørsforhold til stedet, dels hvad en fejlslagen kommunikation kan føre til.

Nico havde været midlertidigt ansat til at sætte en af butikkerne i Sidegaden i stand:

“Jeg var så uheldig, mens jeg var ansat her i den første periode, da kom en knægt, en af vores knægte fra gaden, løbende. Han havde fået lussinger af en voksen mand. Og så rejser jeg mig op: “Der er sgu ingen, der skal slå vores knægte.” Mig ud og få fat i ham. Så står der sådan en finne, fint jakkesæt og det hele, 40-45 år. Så er det ham, der har slået ham. Så siger jeg: “Hvad fanden laver du?”

Drengen, der havde fået en lussing, var en af gadens knægte, han tilhørte gaden og stedet. Det gjorde Nico også, han havde boet her, siden han var barn, havde gået i skole i Saxogade og havde leget og spillet fodbold på de røde baner, der ligger midt i gaden. Da han gik ud af skolen i begyndelsen af 1980'erne, fik han ikke arbejde, men bistandshjælp. Han boede i en periode sammen med nogle af Vesterbros andre rødder i en lejlighed i gaden, hvor de var ved at gå til i sprut, sump og formålsløshed, indtil Johs. Bertelsen som sagt fik den lyse ide, at gadens lukkede butikker kunne genåbnes ved hjælp af røddernes arbejdskraft og frivilligt arbejde, fondsmidler og offentlige beskæftigelsesmidler. Sidegaden blev stedet, hvor Nico arbejdede

og levede, hvor han sammen med de andre rødder – blandt andet sammen med Henrik – havde indrettet Café Sonja, cykelværkstedet og de andre butikker, og hvor de havde åbnet gaden og skabt liv. Sidegaden var blevet et levested i den forstand, at gaden var et sted på Vesterbro, som udstødte og usædvanlige unge havde fået en legitim kontrol over. Som den engelske kulturgeograf David Sibley bemærker, kan vi ikke forstå det sociale rums betydning for reproduktionen af de sociale relationer, hvis vi ikke anerkender, at de relativt magtesløse stadig har magt nok til at skabe et socialt rum, de kan kontrollere i deres hverdagsliv (Sibley 1995:76). Sidegaden var sådan et socialt rum eller en særlig social orden, som udstødte og usædvanlige unge havde skabt gennem deres arbejde og samvær. Udefrakommende, der angreb gaden eller gadens beboere, måtte have besked om at følge stedets uskrevne normer og regler. Hvis disse ikke blev fulgt, måtte stedet forsvares med de forhåndenværende midler.

Her var så en finne, en voksen, der helt uretmæssigt havde slået et forsvarsløst barn. At slå et af gadens børn blev opfattet som et angreb på deres bestræbelser på at forbedre det lokale hverdagsliv. Det var provokerende, og situationen lagde op til et forsvar for drengen, stedet og hverdagslivet. Nico tænkte ikke over det, han nu gjorde, hans viden om, hvordan han plejede at reagere i lignende situationer, var lagret i kroppen som dispositioner for at handle på bestemte måder. Han reagerede altså kropsligt på angrebet på stedet og for hen til finnen: "Hvad fanden laver du?"

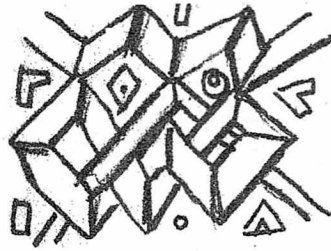
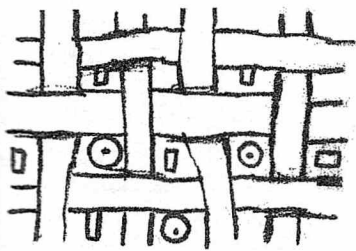
"Så står han og bliver fræk overfor mig også, med en smøg der ikke er tændt, står han og prikker mig i brystet. Så siger jeg: 'Lad være med det der, fordi nu bliver jeg snart sur. Du har lige slået et af mine børn.' Og han blev ved. Så slog jeg ham een gang. Så faldt han og slog hovedet i kantstenen og døde to dage efter."

Uorden og vrede opstår lynhurtigt, hvis folk ikke følger de mest enkle samtalemæssige rutiner. Hvis der går kludder i syntak-

sen, så resultatet bliver en omgang ordsalat, eller hvis man siger noget andet end det, der forventes eller siger noget, der er uforståeligt, fremkaldes irritation eller vrede. Da finnen ikke svarede, som Nico havde forventet, men tværtimod blev fræk, gik der kludder i kommunikationen, og Nico responderede kropsligt på situationen uden at tænke over, hvad han gjorde.

Situationer udgør ikke et neutralt handlingsfelt, der først får en betydning, når vi gør noget. Situationer går forud for handlinger, de kræver, at vi handler. For at kunne handle, siger den tyske sociolog Hans Joas, må aktøren vurdere situationens natur. Fx indeholder enhver rutine, vane eller regel nogle upåagtede antagelser om, hvordan vi mest hensigtsmæssigt nærmer os en bestemt type situation. Sagt på en anden måde: der er en upåagtet intentionalitet i habitus, og den er tilpasset situationen. I hverdagslivet har situationer, allerede før vi handler, fremprovokeret nogle forestillinger om, hvilke typer af handling der er mest passende. Vi ved ikke præcist, hvordan vi vil håndtere en bestemt situation, men vi har en fornemmelse af, hvad vi skal gøre, når situationen kræver, at vi handler. 'Situation' er en primær kategori i en handlingsteori, siger Joas. Vi taler om at nærme os situationer. De sker for os, og vi finder os konfronteret med dem. Det er måder at beskrive, at en situation er noget, der går forud for handling (eller måske ikke-handling), og som berører os, provokerer os, interesserer os eller vedkommer os (Joas 1996:60).

Den ovenfor beskrevne situation var i udgangspunktet et forhold mellem Nico, finnen og stedet. Situationen var for det første betinget af Nicos tilhørsforhold til stedet og hans samarbejde med de andre rødder om at forbedre de nedlagte butikker. Det var et arbejde, der rakte ud over ham selv, og som havde indbyggede intentioner om at være til gavn for det lokale hverdagsliv. For det andet af hans dispositioner for at handle kropsligt på bestemte måder, bl.a. at forsvare sig gennem at slå fra sig. For det tredje af, at finnen i sin fuldskab havde overtrådt nogle grænser for, hvordan man agerer lokalt.

Symbolske grænser

Grænser er socialt konstruerede fænomener omkring forskelle. Der kan være grænser for, hvad man kan gøre eller ikke gøre i en bestemt situation. Der kan være grænser for, hvor tæt på eller langt fra andres kroppe, man kan komme. Der kan være grænser mellem et sted og dets omverden, og det er disse grænser, det følgende handler om.

Grænser definerer ikke et sted, fordi stedet har nogle iboende egenskaber, men fordi stedet bliver tillagt betydning som forskelligt fra andre steder. Saxogade, som Sidegaden ligger i, ligner i sin materielle struktur alle andre gader på Vesterbro, og derfor er mange af de beboere, der handler i Sidegaden eller bruger vaskemaskinerne i Saxobadet eller surfer på nettet i 'Nethulen', ikke engang klar over, at butikkerne er en del af samme beskæftigelsesprojekt, og at dette hører sammen med Settlementet. Men alligevel er der forskelle. Sidegadens butikker og især gadens længde – den er på dette sted afgrænset af Istedgade i den ene ende og Estlandsgade i den anden – gør det let at overskue og afgrænse gaden visuelt. Netop dette gjorde det nærliggende for rødderne at konstruere de symbolske grænser omkring det sociale rum, de havde etableret i Sidegaden.

For rødderne bestod det sociale rum af insiderne, som var dem, der havde en fornemmelse for stedet og dets normer og regler. De, der ikke kendte stedet var out-

sidere, og rødderne markerede forskelle mellem insidere og outsiders ved hjælp af symbolske grænser. Her er det vigtigt, at den fornemmelse for stedet, som rødderne konstruerede Sidegadens grænser omkring, ikke var individuel, men social i den forstand at den havde visse fælles elementer, dels fordi de fleste af rødderne var blevet socialiseret under fælles betingelser på Vesterbro – tre af de centrale personer i gruppen havde fx gået i klasse sammen, fra de var små – og de havde lært at håndtere hverdagslivets betingelser på måder, så visse dispositioner i deres habitus lignede hinanden. Dels fordi de havde samarbejdet om at sætte butikkerne i stand.

Den fælles fornemmelse for stedet var, at det var et socialt rum, de kunne kontrollere. De tillod fx ikke handel med hårde stoffer i Sidegaden, og de fordrev pushere fra gaden med råb og trusler. Til tider kunne de også kontrollere folk fra andre butikker i gaden, og det betød, at de ret ofte var ophav til konflikter internt i gaden. Her var det især Café Sonja, det gik ud over. Fx kontrollerede rødderne nogle af de midlertidigt ansatte i caféen ved at klage over deres opførsel, over at de gik i bare tæer eller kløede sig i øret, og en leder i caféen blev frosset ud, fordi han ikke var lokal, dvs ikke var fra Vesterbro.

De symbolske grænser blev altså markeret gennem konflikter og social kontrol, med andre ord gennem taktikker der producerede tydelige forskelle mellem insidere og outsiders. Det skete som regel i modstrid med resten af Sidegadens ansatte,

der havde en langt mere åben og udadvendt fornemmelse for stedet.

De symbolske grænser trækkes hårdt op i ekstreme situationer, fx når fornemmelsen for stedet trues. Nico oplevede det som en trussel mod stedet, da en outsider gav 'en af gadens knægte' nogle lussinger, og han trak den symbolske grænse hårdt op med en voldsom følelsesmæssig og kropslig reaktion.

Kropslige relationer

Forløbet af situationen kunne have været anderledes, hvis det var lykkedes Nico at få finnen til at forsvinde fra stedet, fx ved at true ham væk på samme måde som rødderne truede pushere og råbte dem ud af gaden. Under normale forhold ville finnen bare være gået sin vej. Men nu udviklede situationen sig gennem, hvad man kunne kalde en præ-refleksiv responsivitet mellem to kroppe. Ingen af parterne tænkte over, hvordan de skulle respondere på den anden. I udgangspunktet havde finnen mistet kontrollen over sin krop, fordi han havde fyldt den med spiritus, og dermed havde han også mistet fornemmelsen for, hvordan han skulle forholde sig til Nico. At han responderede på Nicos spørgsmål om, hvad han lavede her, ved at prikke på hans bryst med en utændt cigaret, kan opfattes som en kropslig provokation – en provokation af en krop, der hørte til netop på dette sted, en krop, som var blevet formet af stedet, og som havde været med til forme stedet. Nico responderede da også kropsligt på provokationen. Han mistede kontrollen over sin krop, kroppen gjorde med ham, hvad den ville – som sagt med et ulykkeligt resultat: "Det var forfærdeligt. Selvom han ingen familie havde, og selvom han var dum. Han var jo kun fuld!"

At Nico 'gik under jorden' i et års tid efter denne situation, er en metafor, der beskriver en bevægelse væk fra det hverdagsliv, han havde været med til at forbedre. Han havde sat sig udenfor samfundet, og han udviklede en fornemmelse af, at han ikke hørte til nogen steder. Han turde ikke nærme sig en arbejdsplads eller et offentligt kontor af angst for at blive opdaget. Metaforen beskriver også hans sinds-

stemning. At gå under jorden får os til at tænke på at skjule sig og på det mørke, man skjuler sig i. Mørket handler om en nedtrykt og dyster stemning. At Nico til sidst ændrede sin situation, skildrede han gennem bevægelser mellem 'et nede' og 'et oppe': "Jeg var psykisk totalt nede. Så gik jeg op og fik det overstået". Han snakkede med Johs., og bagefter meldte han sig selv. Han regnede med at blive løsladt samme dag, men han skulle blive i fængslet nat-ten over.

"Så bryder jeg sammen i Johs.' arme. Og vræler. Og så overnatter jeg. Og bliver så hentet dagen efter. Mads, der arbejder hernede (i Settlementet), han kommer og henter mig i den blå bil, og de giver mig en rød rose. Og kører mig hjem. Og giver mig morgenmad og kaffe. Uhh, jeg blev helt...der var folk, der kunne lide mig. Der var folk, der tænkte på een. Det var lige nøjagtig det, jeg kunne bruge eller trængte til. Det var lækkert, åh, det var så dejligt, mand. Og jeg rystede og vrælede. Store Macho Nico, han var ikke så stor lige pludseligt."

Når vi græder, eller når vi griner for den sags skyld, mister vi kontrollen med kroppen. Det sker som regel i tvetydige situationer. Ifølge Joas er gråd desuden en følge af, at situationens indhold og mening fuldstændig tromler henover hovedet på aktørens muligheder for at distancere sig fra det, der sker (Joas 1996:170). Man græder, ikke så meget fordi man overvældes af stærke psykiske kræfter, som fordi man mister den distance, der er en betingelse for intentionel handling. I bestemte situationer gør kroppen med os, hvad den vil. Vi ved ikke, hvad vi har gjort før bagefter, når det er gjort.

Nico fik en dom på fire måneder for uagtsomt manddrab. Mens han sad inde, fandt hans kæreste sig en anden. Da han kom ud, fik han arbejde i Sidegaden igen. Han har ikke lavet noget kriminelt siden, siger han, og han er meget opmærksom på, hvordan hans krop reagerer i tilspidse situationer. Hvis han kan mærke, at han ikke kan kontrollere sine handlinger, trækker han sig tilbage eller går væk.

Blandt andet trak han sig tilbage fra et job, han havde haft et stykke tid, som han var meget glad for, fordi han kunne mærke, hvordan vreden fik mere og mere tag i hans krop, da en leder ubegrundet mistænkte ham for at have begået en fejl.

Fornemmelser for stedet

Sammenfattende handler fornemmelsen for stedet om en kropslig viden og om måder at agere på dette bestemte sted til forskel fra andre steder, og den handler om erfaringer med den position man indtager i det sociale rum i forhold til andre. Fornemmelsen for stedet er en del af habitus, og som sådan har den habitus' egenskaber. Selvom fornemmelser for stedet er fælles for dem, der indtager den samme position i det sociale rum, er der individuelle forskelle. De hjemløse i Aalborg og de 'gamle rødder' på Vesterbro er eksempler på grupper, der har visse fælles fornemmelser for stedet og tillægger det nogle af de samme betydninger, samtidig med at de enkelte har gjort sine egne erfaringer og har specielle erindringer, som resulterer i, at stedet tillægges særlige betydninger.

Men de forholder sig til stedet på hver sin måde. De 'gamle rødder' i Sidegaden har et sted, de kan kalde deres eget, mens dette ikke er tilfældet for de hjemløse i Aalborg. Deres fornemmelse for stedet er, at de ikke hører til nogen steder. Alligevel forholder de sig til byen, når de gennem bestemte ruter og tidsmæssige rytmer strukturerer deres hverdagsliv. Idet de altid er i bevægelse for at finde et sted at sove, et sted at spise, en købmand der vil sælge til dem, skaber de deres egen urbane orden, en alternativ strukturering af hverdagslivet. At de altid er i bevægelse, kan beskrives som en af de taktikker, hvormed de finder sig til rette, griber de muligheder der byder sig, vender tingene til egen fordel.

På Vesterbro, hvor stedet er hybridt, på een gang intimt og åbent med porøse grænser, har 'de gamle rødder' i Sidegaden derimod taget et sted i besiddelse. De har skabt sig et alternativt levested, de kan kontrollere, og herfra vurderer de, hvordan de skal forholde sig til deres

omverden. Deres fornemmelse for stedet er, at her hører de til. Stedet tillægges betydning som en oase og et tilflugtsted, og det fremkalder en følelse af tryghed. De afgrænser stedet symbolsk og forsvarer det med taktikker, der jævnlige fører til konflikter, og som i særlige situationer kan få helt utilsigtede konsekvenser.

De taktikker, usædvanlige mennesker udvikler, er betinget af deres fornemmelse for stedet. De handler om, hvordan de forholder sig til de urbane strategier, hvadenten disse sigter mod at udelukke usædvanlige mennesker og lukke sædvanlige mennesker inde bag hegn og aflåsninger, eller de handler om byplanlægning og byudvikling, der bredt beskrevet søger at skabe betingelserne for et problemfrit byliv og modvirke den uorden og det kaos, der er en latent trussel, ikke bare fordi udvikling, vækst og foranderlighed altid skaber problemer, men også på grund af livets forvirrende forskelligartethed.

I enhver moderne by er der et behov for orden, en trang til orden. De hjemløses daglige bevægelser i byen frembringer en under-orden, et subsystem i den mere omfattende urbane orden, der er frembragt af byens materielstruktur og dens strukturering af tid, transport og arbejde. Men usædvanlige mennesker kan betragtes som et problem, og de kan fremkalde frygt. Det er en frygt, alle kan blive ramt af. Travle borgere på vej til og fra arbejde ser forbi deres skrøbelige kroppe, måske fordi vi tager kroppen for givet, så længe den ikke volder os besvær, vi tager for givet, at kroppen er rask, at vi kan bevæge os, at vi kan tale uden problemer, men vi bliver mindet om, at kroppen er skrøbelig, når vi ser udsatte mennesker. Måske ser vi forbi dem, fordi vi bliver mindet om, at balancen mellem kaos og orden i hverdagslivet er labil. Det ved vi ganske vist godt, vi kender analogien fra dagligsproget, hvor der ikke skal mange brud på de grammatiske regler til, før sproget går i kludder i en gang ordsalat. Men vi vil ikke være ved det. I stedet følges hverdagslivets ruter og rytmer, som ikke bare drejer sig om tidsrumlige kompetencer, men også om en symbolsk bekræftelse af at livet fortsætter, som det skal, dag for dag.

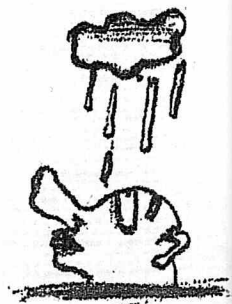
Men den fremmede, den hjemløse, den udsatte, der lider af en anden frygt, som sjældent bliver bemærket, nemlig en frygt for fremtiden, for ikke at blive accepteret, for ikke at se sine børn, for pushere der skyldes penge, for politi og socialkontor, vil altid være der med sin særlige fornemmelse for, hvordan han og hun skal klare sig på stedet, hvilke taktikker der kan bruges, og hvilke der ikke kan bruges, når pæne borgeres frygt bliver potent og producerer strategier til at få ham eller hende væk.

Det er socialarbejderne, der er mellemløbet mellem dem og os. Den gode socialarbejder 'kan stedet', han eller hun kender usædvanlige menneskers fornemmelser for stedet, deres taktikker, deres ruter og rytmer og de steder de har taget i besiddelse, samtidig med at han eller hun har sin egen fornemmelse for stedet. Socialarbejderes dobbeltblik er et eksempel på, at der kan udvikles fornemmelser for stedet, der virker sammen og skaber konsensus.

Spørgsmålet er, om det er en helt utopisk tanke, at der kan skabes en mere almen konsensus om stedet, en form for lokal gensidig integration?

Litteratur

- Bech-Jørgensen, B. 2003: *Ruter og rytmer. Brobyggerne, frontfolket og de hjemløse*. København: Reitzel.
- Bech-Jørgensen, B. 2001: *Nye tider og usædvanlige fællesskaber*. København: Gyldendal.
- Bech-Jørgensen, B. 1994: *Når hver dag bliver hverdag*. København: Akademisk Forlag.
- Bertelsen, Johs. 1991: *Gå ind i din tid – om socialt og kulturelt udviklingsarbejde*. København: Gyldendal.
- Bourdieu, P. 2002: *Habitus*. I Hillier, J. and Rooksby, E. (eds): *Habitus: A Sense of Place*. Aldershot-Sydney: Ashgate.
- Bourdieu, P. 1999/96: *Meditasjoner*. Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, P. 1996: *Symbolisk makt. Artikler i udvalg*. Oslo: Pax Forlag.
- Burr, V. 1995: *An Introduction to Social Constructionism*. London and New York: Routledge.
- De Certeau, M. 1984: *The Practice of Everyday Life*. Berkeley-London: University of California Press.
- Dengsøe, P. 2000: *Hverdagsliv på Vesterbro. Fra folkeligt kvarter til moderne bydel*. Aalborg Universitetsforlag.
- Geertz, C. 2000/1983: *Local Knowledge*. USA: Basic Books.
- Giddens, A. 1984: *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Henriksen, C. S. 2002: *Den sociale status og udvikling på Vesterbro*. København: CASA.
- Joas, H. 1992/96: *The Creativity of Action*. Cambridge: Polity Press.
- Jørgensen, A. 1998: *De fattige og udstødte i Aalborg by – et socialhistorisk tilbageblik*. Aalborg Universitet: Forlaget Alfuff.
- Massey, D. 1995: The conceptualization of place. I Massey, D. og Jess, P.(red) *A place in the world*. Oxford University Press.
- Massey, D. 1997: En global stedfølelse. I Aspen, J. og Pløger, J. (red.) *På sporet av byen. Lesninger av senmoderne byliv*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Røgilds, F. 2001: *Charlie Nielsens rejse*. København: Politisk Revy.
- Scheff, T.J. 1997: *Emotions, the social bond, and human reality*. Cambridge University Press.
- Sibley, D. 1995: *Geographies of exclusion*. London and New York: Routledge.
- Svendsen-Tune, S. 2002: *Skæve hverdagsliv*. Aalborg Universitetsforlag.

Birte Bech-Jørgensen har indtil 1. februar 2004 været professor ved Aalborg Universitet, Institut for Sociale Forhold og Organisation. Hun har været hovedpersonen i forskningsprojektet "Det kvalificerede hverdagsliv", som er fyldigt beskrevet i Social Kritik nr. 73/2001. Hendes egen artikel her er sammen med de to efterfølgende af Anja Jørgensen og Catharina Juul Kristensen delresultater fra dette forskningsprogram.

Birte Bech-Jørgensen har udgivet bogen "Ruter og rytmer" på Hans Reitzels Forlag 2003.

